

# ISMERŐS ÉLETEK – ÚJ ÖSSZEFÜGGÉSEK

## Gondolatok az első generációs értelmiségről

(Részlet a szerző *Veszteségek* című, megjelenés előtt álló könyvéből. Az itt közölt gondolatokat a könyvben az 53 éves V. Juci, közéleti szerepet is vállaló mérnöknő életútinterjúja előzi meg.)

V. Juci emancipációs harca egyenes folytatása az előző paraszt-generációk küzdelmeinek. Ahhoz a viszonylag széles réteghez tartozik, amelyet első generációs értelmiségnek nevezhetünk. Gazdagabb európai országokban, ahol a társadalmi rétegek között nem volt olyan mély szakadék mint nálunk, és ahol létezett, sőt különböző példákat is kínált a társadalmi mobilitás, a családok egy-egy ágának értelmiségivé válása kiegyenlítettten és fokról-fokra szinte észrevétlenül zajlott, így a társadalom egészére nézve nem bírt különösebb jelentőséggel. Magyarországon ezzel szemben a háború utáni évtizedekben egyszerre nagy számban jelentek meg azok az első generációs értelmiségiek, akik a társadalom nagyobbik felét képező szegény, és kulturálisan elmaradott rétegekből, több lépcsőt átugorva emelkedtek ki, és akiknek mozgása ezért az egész nemzet szempontjából fontossággal bírt. A propagandával ellentétben, a teljes réteg hátrányos helyzete ugyan nem szűnt meg, mobilitásuk azonban feltétlenül jelentette azt, amit a népi írók és gondolkodók sürgettek: a tanult rétegekben általuk megjelent a magyarság nagyobbik felének értékrendje és mentalitása, ami egy nemzet egységként való megmaradása és identitásának megőrzése szempontjából létfontosságú.

Az első generációs értelmiségiek hátrányos helyzetük ellenére is ki tudtak emelkedni, ami önmagában is tehetséget, erőt és akaratot igazol. Saját „felemelésükön” túl azonban feltűnően sokan munkálkodtak kibocsátó környezetük emelése érdekében is. Különösen sok volt köztük a tanár, népművelő, könyvtáros, de lehettek orvosok, agronómusok, óvónők és mérnökök is, mint V. Juci.

Társadalmi csoportok elmaradottsága és kiszolgáltatottsága mindig megmozgatta a tanultabb rétegek igazságszerető, önzetlen tagjait. Számátalan felvilágosító, népet emelő, népművelő jellegű mozgalom ismert a történelemből. Az első generációs értelmiség ilyen irányú tevékenységét emberi szépségén túl - hiszen még alig halmoztak fel maguk is, de máris adni akarnak - az teszi különösen értékessé, hogy éppen mert első generációsok, otthon vannak abban a közegben, amelyben tevékenykednek. E nélkül az otthonosság nélkül sem emelkedni, sem emelni nem lehet.

Ugyanez az otthonosság, az emberi környezet belülről való ismerete az életidegen teóriákkal szemben is biztosít bizonyos védettséget és ugyanakkor lehetővé teszi, hogy birtokosa az új jelenségek közül nagyobb biztonsággal találjon rá mindarra, ami abból szervesen köthető a közösség hagyományaihoz.

Más értelmiségi körökkel ellentétben, az első generációs értelmiség hatósugarában például nem a táncház mozgalom, a régi autentikus és archaikus folklór ápolása vált általánossá, hanem annak a „társasági életnek” a felélése, amely a szülői generáció mindennapjaihoz még hozzátartozott, de amit a politika megszüntetett, illetve saját céljai szerint deformált. Az újabb generációk így megismerhették és felszabadultan szerethették azt, amit szüleik fiatalságukban szerettek, korosztályok

közötti érzelmi azonosulást helyreállítva, ami minden egészséges társadalom alapja. A közeli múlt társas szokásai ugyanakkor a kulturális hagyományon túl, a polgári fejlődés tartozékai is voltak, feltámasztásuk tehát segítette a polgárosodás rejtett folytonosságát a civil közösségek létrehozásával.

A közösségükért valamit vállalók tevékenységére polipként fonódott rá minduntalan a politika, mindent kicsit bemocskolva, elmaszatolva, kétértelművé téve. Valamit, valahol elindítottak és abból egyszer csak a TSZ, a Szakszervezet, vagy a Népfront csoportja lett. Latens kérdéseket kellett elnyomniuk magukban, morális határesetek között kellett választaniuk, ha folytatni akarták, amit elkezdtek. Örök érdeme a Csoóri Sándor és Pozsgai Imre nevével fémjelzett csendes, majdnem lopakodó mozgalomnak, hogy segített ennek a rétegnek a kétértelműségeket tudatosítani, patoszával munkájuk értelmében őket megerősíteni, megemelve azt egy távlatibb nemzeti cél szintjére.

Falvak sokaságában tapasztalva egy-egy dán vagy magyar népfőiskola emlékének felbukkanását és a zömmel első generációs értelmiségiek népművelő tevékenységét, felmerül a kérdés, hogy beszélhetünk-e egy széles, folyamatosan ható szellemi mozgalomról, amely ezeket élte? A magyar szociológiának átfogó vizsgálat tárgyává kell tennie a NEKOSZ utáni idők első generációs értelmiségi rétegeit is, egészen a mai magyar társadalomban játszott szerepükig. Meg kellene vizsgálnia, hogy beszélhetünk-e ezen értelmiség tevékenysége kapcsán a népi mozgalom látens folytonosságáról, hogy kik, milyen számban, mennyire tudatosan és milyen hatással vettek részt Csoóri Sándor és Pozsgai Imre csendes építkező mozgalomában, és hogy ez mennyiben tekinthető a népi írók mozgalma folytatásának. Magyarország több mint negyven évig élt megszállás alatt. Ennek az időszaknak nagyjából a fele a durva elnyomás és félelem időszaka volt a parasztság számára. Nem csak pszichikai nonszensz, de a közösség létére nézve is végzetes hiba lett volna elvárni paraszti származású, éppen emelkedőben lévő emberektől, akik ez idő alatt születtek és éltek, hogy visszafogják vágyaikat, visszalépjenek megnyíló lehetőségektől, hogy ne örüljenek sikereiknek és ne működtessék adottságait, amelyek különböző posztokra predesztinálták őket.

Ugyanakkor mindenki érezte és tudta, hogy minden vállalás és minden lépés felfelé megalkuvásokkal, erkölcsi kockázatokkal jár, mert a politikai hatalom és a közösség céljai egy ponton elváltak. Léteztek persze kiutak. Kiemelkedő tehetségű művészek, tudósok munkájukban függetlenek maradhattak és voltak pályák, amelyek csak minimális megalkuvásra kényszerítettek. De az első generációs értelmiség, amely az értelmiségi pályáknak csak kevés fajtáját ismerhette, a legnagyobb számban tanár, mérnök, agronómus volt, tehát TSZ elnök, főagronómus, kisüzem igazgatója, tanácselnök, tanácsitkár, iskolaigazgató lett. Intézményesült, vagy informális módon, de vezető szerepük és befolyásuk volt, különösen vidéken. A realitásoktól és a méltányosságtól függetlenül tehát ezen a rétegen is számon lehet kérni, hogy kollaborált, vagy hogy kommunista volt, de meghamisítva mozgató rugóit, a másik oldalról meg is lehet őket dicsérni ugyanezért.

A most már többpárti politika elkövette ezt a hibát. Saját érdekei szerint tudatosan összemosta az egyes ember felelősségét a megkerülhetetlen, történelmi kényszer adta rendszer felelősségével, vagy a másik irányból, éppen a rendszer érdemének tulajdonította az egyes ember eredményességét. Ezzel, hamis törésvonalak mentén megosztva, újra széles rétegeket bizonytalanított el, már éppen kialakult azonosulási és önbecsülési folyamatokat állított le. Megfosztotta az embereket attól a jóleső büszkeségtől, hogy munkájukkal a rendszer ellenére tudtak maradandó értéket létrehozni, általános büntudatot gerjesztve olyasmért, amiért az egyes ember nem felelős, elvéve az emberek szerzett javaik feletti örömét, állandóan bagatellizálva, illetve „gulyás-kommunizmusként” gúnyolva azt, .....és nem utolsó sorban, hiteles embereket megbántva, megvádolva és visszahúzódsra készítve, vagy éppen kisajátításukkal megingatva hitelüket.

A veszteség lényegét tekintve ismét egy szerves folyamat szakított meg a most már több párti politikai akarat. Elméletekre és más régiók mintáira hivatkozva párt-politikai öndefiníciót követelt meg az emberektől ott, ahol valódi, a társadalmat lefedő pártok még egyáltalán nem voltak. Pártérdekekből politikailag gyanúsnak vagy meghalodottaknak bélyegzett jelentős spontán mozgalmakat, olyan külföldi országok párt-struktúráit mintául állítva, ahová ilyen mozgalmak nem voltak besorolhatóak.

A veszteség nagy, ugyanakkor számtalan kérdést vet fel a politika és társadalom, illetve a politika és morál összefüggéseire vonatkozóan.

Mivel a pártosodás lényege az, hogy minden csoportosulás akarva-akaratlan kényszerül a teljességből valamit kiemelni, és annak a valóságos szerepénél nagyobb hangsúlyt adni ahhoz, hogy önmagát a többiekétől megkülönböztesse, és csoport érdekeket képviselhesen, valószínűsíthető, hogy az, aki, mint pl. V. Juci, tevékenységével egy komplexebb igazságot képvisel, a pártok harcában törvénytörően alulmarad.

Mondhatnánk, hogy a pártok harca napi politika, az a tevékenység viszont, amit V. Juci és a hozzá hasonló sokak végeztek a mélyebb társadalmi mozgások része, amelyeket a politika ugyan különböző okokból megpróbált kisajátítani, de éppen mert mélyebb összefüggések részei voltak, a Csoóri-Pozsgai féle gondolatoknak épp csak meg kellett őket érintenie ahhoz, hogy szellemükben függetlenek tudjanak maradni.

Kézenfekvő a kérdés, hogy nem eleve elhibázott-e ezeket a mozgalmakat, akár csak meghatározó egyéniségei által is a politika felé közelíteni, annak részévé tenni, hiszen ugyanezek a közösségek és szervezetek képezik egy fejlett polgári társadalom alapjait is, illetve attól polgári egy társadalom, hogy ezek a politikai hatalmon kívül maradó szerveződések megvannak és erősek, olyan erősek, hogy éppen ezek tartják sakkban a politikát és nem fordítva:

Mi történik azonban akkor, ha ezek a civil szervezetek még nem elég erősek ahhoz, hogy sakkban tartsák a politikát? Duplázuk meg intézményrendszerünket létrehozva a mintáknak és teóriáknak megfelelő politikai- és pártstruktúrákat az egyik, és a civil szervezeteket a másik oldalon – hadd harcoljanak egymással tovább, mint az állampárt idején –, vagy várjuk el magától a politikai struktúrától, hogy a civil társadalmat képezze le és képviselje?

Nyugtalanító kérdések tolnak fel a mai több párti berendezkedés működését megismerve. El kell-e fogadni, hogy csak pártok útján, valamilyen párt ideológiájához idomítva képviselhető egy közösségi akarat? El kell-e fogadni, hogy a legkisebb falutól az Országgyűlésig minden közösségi ügyből

pártpolitika lesz, miközben ezek a pártok tényleges tagjaik létszámát tekintve figyelmen kívül volnának hagyhatóak? Szabad-e a politikát egy önálló szakmának tekinteni és un. profi politikusokra bízni? El kell-e fogadni, hogy a politikában szabad becsapni (igérni), hazudni? A politikára valóban nem érvényesek azok az erkölcsi szabályok, amelyek a társadalom egészét összetartják, a politikában ne is keressünk erkölcsöt? Ha ez így van, a pártosodás törvényszerűségeinek engedő, választási győzritudásra szakosodott profi-politikusok morális szempontból nem eleve kontraszelektáltak-e és ha igen, hogyan képviselheti és vigyázhatja a többpárti demokrácia azt, amiért létrejött, amiért tartják, az abszolút morált, a társadalmi igazságosságon alapuló együttélést?

A politika és médiája nem ösztönöz kérdésekre, ellenkezőleg, a véglegességet, a változtathatatlanságot, a célbaérkeztséget sugallja: „nem jó, de jobbat még nem találtak ki”, „nincs harmadik út”, „nincs más alternatíva”. Ma azonban egy falusi járdaépítésre egy helyett már hat-hét párt akar rátelepülni. A helyzet abszurditása természetesen fel fogja vetni a korrekció, az alternatíva és a harmadik, negyedik, ötödik, vagy sokadik út szükségességét.

A világ a teljes átrendeződés állapotában van. A hangzavar nem lesz kisebb, az eligazodás nem lesz könnyebb. A jó választáshoz azonban nem kell naprakészen tájékozottnak lenni mindabban, amit a hírforrások kínálnak. Elég, ha közvetlen környezetünket figyeljük és minden választásunkkal azokat juttatjuk helyzetbe, akik az adott realitások között, az adott helyükön, ha csak egy kicsivel is, de jobbaknak bizonyultak környezetüknél. A változások általában nem olyan radikálisak mint, ahogy mondják magukat, hiszen csak a meglévőre képesek építeni, többek között éppen ezen jobbak tevékenységére. Nem kell elbizonytalanodni, az új helyzetben is ők fognak jobbak bizonyulni, mert minden helyzetben, az új rendszerekben is azokra lesz a legnagyobb szükség, akik képesek szolidaritásra, önzetlenségre, áldozatokra és bátorságra – tehát a hiteles emberekre.

